

ТЕМА 5. УКРАЇНА НАПРИКІНЦІ XVII — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.

Коломацькі статті 1687 р.

Коломацькі статті — україно-московська угода, укладена на військовій раді, яка відбулася над річкою Коломак 25 липня 1687 р. при обранні І. Мазепи гетьманом.

Основні умови

Підтверджувалися надані раніше козацькі та гетьмансько-старшинські привілеї.

Зберігалось 30-тисячне реєстрове козацьке військо і компанійські полки.

Козацька старшина зобов'язувалася наглядати за гетьманом і доносити на нього царському уряду.

Гетьман позбавлявся права замінити на «урядах» вищу старшину без царського дозволу, а старшина — скидати гетьмана.

Суттєво обмежувалося право гетьмана розпоряджатися військовими землями.

Перебування у гетьманській столиці — Батурині — полку московських стрільців для контролю над гетьманом.

Українським купцям «під жорстким наказанням» заборонялося торгувати у Московській державі й підтримувати торговельні зв'язки з Кримом.

Українці під загрозою смертної кари зобов'язувалися приймати від царських вояків знецінені московські гроші.

Гетьману заборонялося підтримувати дипломатичні відносини з іншими державами, він був зобов'язаний дотримуватися «вічного миру і союзу» з Річчю Посполитою, тобто фактично зректися Правобережжя.

Гетьман зобов'язувався направляти козацьке військо для участі в походах Московії проти Кримського ханства й Османської імперії.

Листи і документи, отримані із сусідніх держав, наказувалося, не відкриваючи, надсилати до Москви.

В окремій статті вимагалось, щоб «никто не голосов таких не испущал, что Малороссийский край — Гетманского regimentу, а отзывались бы везде единогласно — их царского Пресветлого Величества самодержавной державы».

Уперше було законодавчо визначено необхідність злиття українського і російського народів усілякими засобами «в неразорванное и крепкое согласие». Для цього рекомендувалося заохочувати україно-московські шлюби.

Зовнішня політика гетьмана І. Мазепи (1687—1708 рр.)

Незважаючи на заборону, підтримував дипломатичні зносини з багатьма європейськими монархами, приймав у Батурині іноземних послів.

Відновив торговельні зв'язки Гетьманщини з іншими країнами (Річ Посполита, Пруссія, Швеція, Кримське ханство, Туреччина), перервані за часів Руїни.

1705 р. Установив таємні зв'язки з польським королем С. Ліщинським, а пізніше — зі шведським королем Карлом XII.

1708 р. Уклав україно-шведську антиросійську угоду про воєнний союз та україно-польську угоду про входження Гетьманщини у формі «князівства Руського» до складу Речі Посполитої як третього суб'єкта.

1709 р. Уклав новий україно-шведський договір про створення незалежної Української держави в союзі зі Швецією.

Внутрішня політика гетьмана І. Мазепи

Соціально-економічна	Культурно-просвітницька
Прагнув створити в Україні станову державу західноєвропейського зразка зі збереженням традиційного козацького устрою. Ідеал державного устрою вбачав у Речі Посполитій Сприяв формуванню аристократичної верхівки українського суспільства з козацької старшини, наділяючи її значними	Постійно піклувався станом освіти, науки, мистецтва і релігії Добився від царської влади надання Києво-Могилянській колегії статусу академії Здобув славу опікуна і захисника православної церкви. Надавав великі кошти на будівництво і відновлення церков і монастирів

землеволодіннями, новими правами і привілеями Надав охоронні грамоти містам, підтвердив спеціальним універсалом права Київської митрополії та окремих монастирів Узаконив універсалом від 28 листопада 1701 р. панщину для селян у розмірі двох днів на тиждень. Силою придушував селянські протести Намагався за допомогою зв'язків із царем і московськими можновладцями зберегти права і привілеї Гетьманщини Уважав за доцільне дотримуватися курсу показного вірнопідданства Москві, що спричинило великі людські втрати, виснаження економіки Гетьманщини і зростання невдоволення населення Політичні та організаційні прорахунки гетьмана позбавили його опори серед козаків і селянства у критичний період боротьби за майбутнє України і прирекли її на поразку	Видав власним коштом Євангеліє арабською мовою. Подарував коштовну срібну чашу церкві Святого Гробу Господнього в Єрусалимі. Обдарував чимало українських церков іконами, книгами, дзвонами і цінними речами Покровительствував літературі. Підтримував творчість І. Максимовича, Ф. Прокоповича, Д. Туптала, С. Яворського. Автор низки віршів: «Дума», «Пісня», «Псальми» та ін. Направляв навчатися за кордон дітей козацької старшини
---	--

Політика гетьмана І. Мазепи на Правобережній Україні

Збільшив кількість правобережних козацьких полків у результаті заснування (точніше, відновлення) Білоцерківського, Брацлавського, Богуславського, Корсунського, Могилівського, Уманського, Чигиринського полків.

Призначав переважно лівобережних старшин, вірних гетьману, на посади полковників.

Надавав повноваження «осаджувати» нові слободи, заводити промислові заклади (зокрема, селітряні майдани) для подальшої колонізації краю.

Надавав землі у володіння козацькій старшині та українській шляхті.

Національно-визвольне повстання 1702—1704 рр.

Характер	Національно-визвольний
Керівник	Білоцерківський (фастівський) полковник С. Палій
Рушійні сили	Правобережні козаки, міщани, селяни й окремі українські шляхтичі
Основна мета	Звільнення Правобережжя з-під влади Речі Посполитої і возз'єднання з Гетьманщиною
Передумови	Завершення війни Речі Посполитої з Османською імперією та укладення польсько-турецького договору на Карловацькому конгресі 1698—1699 рр. Відмова Османської імперії від претензій на Правобережну Україну і повернення Речі Посполитій Поділля
Причини	Ухвалення у 1699 р. польським сеймом рішення про ліквідацію козацьких полків у Київському та Брацлавському воєводствах Польська шляхта отримала можливість повернутися у свої колишні маєтки і відновити своє панування на Правобережжі
Привід	Наказ великого коронного гетьмана С. Яблоновського гетьману правобережного козацтва Самусю (С. Івановичу) розпустити козацькі полки, а укріплення передати полякам. Козаки категорично відмовилися виконувати це рішення
Початок повстання	Узимку 1702 р. на козацькій раді у Фастові у відповідь на захоплення польськими військами Немирова, Бара, Вінниці та Брацлава було прийнято рішення про початок всенародного повстання. Навесні 1702 р. повстання розпочалося на Поділлі та Брацлавщині

Територія поширення	Поділля, Брацлавщина, Київщина, Східна Волинь
Результати	Жорстоке придушення повстання спільними діями польсько-російських військ
Наслідки	Скориставшись ситуацією, що склалася в результаті війни між Московською державою і Швецією, та ослабленням Речі Посполитої, гетьман І. Мазепа фактично об'єднав під свою булаву Лівобережну і Правобережну Україну (до 1708—1709 рр.)

Причини пошуку гетьманом І. Мазепою нових союзників на початку Північної війни

Схильність Петра І до політики жорсткого централізму зводила нанівець наміри гетьмана збільшити самостійність Гетьманщини.

Стрімке виснаження людського та економічного потенціалу Гетьманщини за перші роки війни внаслідок задоволення вимог царя про допомогу.

Побоювання, що для здобуття перемоги у війні та виходу до Балтійського моря цар може пожертвувати Україною.

Відмова царя допомогти гетьману («боронися як знаєш») під час загрози вторгнення в Україну союзника шведів польського короля С. Ліщинського.

Плани Петра І стосовно ліквідації Гетьманщини та козацького устрою України.

Угода про україно-шведський союз, укладена І. Мазепою з Карлом XII

Стаття І. Шведський король зобов'язувався захищати Гетьманщину і приєднані до неї землі, надсилаючи для цього свої війська, за вимогою гетьмана і Генеральної ради. Шведські війська будуть перебувати у розпорядженні й під командуванням гетьмана стільки, скільки він вважатиме за потрібне. Гетьман забезпечуватиме їх продовольством, а шведський король сплачуватиме їм платню.

Стаття ІV. Івану Мазепі, законному князю, нічим не будуть перешкоджати у володінні цим князівством. Після його смерті буде забезпечена свобода для українських земель, згідно з їх давніми законами.

Стаття II. Усе те, що буде завойоване в московських володіннях, належатиме тому, хто його захопив. Те, що буде визнане колишньою власністю українського народу, повинне бути передане Україні. Стаття III. Український князь (І. Мазепа) і Генеральна рада будуть надалі панувати згідно з правами, якими користувалися й раніше на цих землях.

Стаття V. Герб і титул українського князя зберігаються без змін, і шведський король не може їх присвоїти собі.

Стаття VI. Для забезпечення цього договору і безпеки України князь і Генеральна рада поступляться Карлу XII на час війни декількома своїми містами, а саме Стародубом, Мглином, Полтавою, Батуриною і Гадячем.

Чому більшість населення Гетьманщини не підтримала перехід гетьмана І. Мазепи на бік Карла XII

Соціальна політика І. Мазепи упродовж попередніх років позбавила його популярності серед населення.

Оскільки угода про україно-шведський союз була таємною, цей крок для переважної більшості українців був несподіваним і незрозумілим. Швидкі й рішучі дії Петра I, спрямовані на ізоляцію гетьмана після його переходу на бік шведського короля.

Воєнно-політичні акції Петра I проти українців, здійснені після переходу І. Мазепи на бік Карла XII

Дата	Подія
27 жовтня 1708 р.	Перший маніфест Петра I до українців, у якому він сповіщав, що Мазепа «безвестно пропав» (цар знав, що гетьман перейшов на бік шведів) і наказував генеральній старшині й полковникам зібратися у Глухові для обрання нового гетьмана
28 жовтня 1708 р.	Другий маніфест царя до українців. Петро I звинувачував Мазепу в зраді царя і України, стверджував, що він продав українців польському королю, щоб повернути православних українців під унію Уведення підрозділів російської армії в центральні райони Гетьманщини, щоб паралізувати опір козацтва і не допустити переходу Карла XII на лівий берег Десни

	Наказ царя О. Меншикову захопити і зруйнувати гетьманську резиденцію Батурин, де перебували артилерія, запаси продовольства, гетьманський архів і канцелярія. Населення і вся залога були знищені, а місто спалене
5 листопада 1708 р.	Напередодні ради з обрання нового гетьмана у Глухові було організовано символічну смертну кару над опудалом Мазепи Розміщення російських військ на Правобережжі, яке перебувало під «регіментом» І. Мазепи і де в козацьких полках було чимало прибічників гетьмана
9 листопада 1708 р.	У маніфесті до українського народу Петро І заявив, що шведи збираються заволодіти українськими землями, передати їх під польську владу, а І. Мазепу зробити самовладним князем України
7 листопада 1708 р.	Глухівська грамота Петра І, у якій він гарантував царське прощення і збереження маєтностей за тими представниками козацької старшини, які в місячний термін «одумаються» і залишать Мазепу. Тих, хто цього не зробить, позбавлять маєтків, їхні сім'ї відправлять у заслання, а їх самих покарають смертю
12 листопада 1708 р.	У глухівській Свято-Троїцькій церкві, у присутності царя, російських урядовців і козацької старшини, й одночасно у московському Успенському соборі було оголошено анафему (церковне прокляття) на І. Мазепу
14 травня 1709 р.	Російські війська за наказом Петра І зруйнували Запорозьку Січ

Значення діяльності І. Мазепи для українського національно-визвольного руху

Продовжив і зміцнив започатковану Б. Хмельницьким ідею української козацької державності, а відтак підніс прапор боротьби за незалежність Гетьманщини.

Надавав перевагу верхівковим методам боротьби, сподіваючись досягти визволення України насамперед через таємні переговори й угоди з європейськими монархами. Розраховував підняти народ на боротьбу, спираючись на власний авторитет і купку соратників-змовників.

Підтримка І. Мазепою козацької старшини сприяла перетворенню її на політичну еліту, що протягом наступних десятиліть чинила опір послідовній політиці царизму щодо обмеження суверенітету Гетьманщини.

Вчинок І. Мазепи надихав нові покоління борців за національне визволення українського народу. Із «мазепинством» російський царизм боровся упродовж двох століть після смерті гетьмана

На політичні рішення і дії І. Мазепи, крім зовнішніх обставин, певний відбиток накладали особисте честолюбство, амбітність, прагнення влади, матеріальні інтереси.

Внутрішньополітичні прорахунки не дали змоги І. Мазепі об'єднати українське суспільство, а жорстка протидія зовнішніх сил остаточно зруйнувала плани гетьмана.

Культурно-просвітницька діяльність І. Мазепи сприяла формуванню інтелектуальної еліти Гетьманщини.

Гетьман І. Мазепа та його доба мали визначальний вплив на подальший розвиток українського національно-визвольного руху, державницькі традиції українського народу і формування його національної культури.

Створення гетьманом П. Орликом антиросійської коаліції

Дата	Подія
11 березня 1710 р.	Зустріч П. Орлика з новопризначеним до Стамбула французьким послом Делазьєром. Гетьман домовився про підтримку Францією його намірів щодо визволення України і що французький уряд спонукатиме турецького султана розпочати війну з Росією
20 листопада 1710 р.	Спільні дії французького посла і прибічників П. Орлика в Стамбулі увінчалися успіхом. Турецький султан оголосив війну Росії. Серед його вимог до російської сторони було визнання незалежності Гетьманщини
30 листопада 1710 р.	До антиросійської коаліції приєднався шведський король Карл XII і повалений польський король С. Ліщинський. Карл XII виступив із маніфестом, у якому оприлюднив намір продовжувати збройну боротьбу зі своїми ворогами. 28 січня 1711 р. він знову оголосив війну польському королю Августу II

23 січня 1711 р.	У Бахчисараї представники П. Орлика підписали угоду про україно-кримський військовий союз. Хан Девлет-Гірей II визнавав незалежність Гетьманщини: у союзі з козаками мав розпочати війну проти Росії; зобов'язувався не брати ясир на українських землях; визнавав перехід Слобідської України під владу П. Орлика; зобов'язувався не укладати сепаратного миру з Москвою
Січень 1711 р.	Представник гетьмана, генеральний осавул Г. Герцик був направлений на Кубань, де домовився про військовий союз із кубанським султаном Ісмаїл-Гіреєм (сином кримського хана)

Похід П. Орлика на Правобережну Україну в 1711 р.

План Карла XII щодо розгрому Росії		
У результаті спільних дій Швеції і Туреччини з метою опанувати ситуацією у Польщі й, зрештою, використавши турецько-татарське військо як головну ударну силу, дати росіянам генеральний бій на підступах до Києва		
Наступу турецької армії передували дії допоміжних сил на трьох напрямках:		
П. Орлик із запорожцями, польськими загонами і буджацько-білгородською ордою рушає на Правобережжя і захоплює плацдарм для наступу основних сил	Кримський хан зі своєю ордою через Слобідську Україну входить у межі Росії і просувається на Воронеж	Кубанський султан здійснює напад на Азов
Результати та наслідки		

Похід П. Орлика у Правобережну Україну завершився провалом перш за все через ненадійність його союзників — буджацько-біл городських татар	Спричинив трагічні наслідки для українського населення Правобережжя — пограбовані міста і села, близько 10 тис. полонених ногайців забрали в ясир	Позитивне значення походу полягало в тім, що турецький уряд переконався в наявності в Україні багатьох незадоволених царським режимом	Татари суттєво ускладнили похід російської армії на південь, до Дністра і Прута, спустошивши Східну Волинь і Правобережжя
--	---	--	--

Прутський похід 1711 р.

Прутський похід — воєнний похід російської армії, очолюваної Петром I, до Молдавії під час російсько-турецької війни 1711—1713 рр.

Основні події

Навесні 1711 р. російська армія рушила через українські землі до Молдавії.

На Правобережжі російські війська нищили міста і села, десятки тисяч українців були примусово переселені на Лівобережжя.

У середині червня російська армія (близько 38 тис. осіб) під командуванням Петра I та 10-тисячне військо молдавського господаря Д. Кантеміра правим берегом річки Прут підійшли до Ясс.

На початку липня у район Фальчі підійшла 120-тисячна турецька армія та 70-тисячна кіннота кримського хана Девлет-Гірея.

8—9 липня біля селища Станілешти відбулася вирішальна битва. Російська армія опинилася в оточенні, її капітуляція стала неминучою.

Головнокомандувач турецької армії Балтаджі-паша, підкуплений росіянами, погодився розпочати переговори, що завершилися укладенням Прутського мирного договору.

Прутський мирний договір 1711 р.

Прутський мирний договір — угода, підписана між Росією і Туреччиною 12 липня 1711 р. у військовому таборі на річці Прут, біля Ясс, під час російсько-турецької війни 1711 — 1713 рр.

Основні умови

Росія зобов'язувалася повернути Туреччині Азов із прилеглою територією.

Московське посольство у Стамбулі підлягало ліквідації.

Туреччина дозволяла російській армії на чолі з Петром І з артилерією та обозом вільно відійти з Молдавії.

Фортеці Кам'яний Затон, Таганрог і Новобогородницька, нещодавно збудовані росіянами на Запоріжжі, повинні бути зруйновані.

Відмова Росії від утручання у внутрішні справи Речі Посполитої.

Карл XII мав бути висланий за межі Туреччини.

За наполяганням П. Орлика в договір була включена окрема стаття (друга) про Україну і Запоріжжя, хоч її положення були сформульовані досить неясно або, за іншою версією, сфальсифіковані пізніше російською стороною. Зокрема, Росія зобов'язувалася повернути Запоріжжя під протекторат Кримського ханства, а Правобережжя (чи навіть усю Гетьманщину) проголосити незалежним.

Посилення наступу царизму на державно-правові інститути Гетьманщини (1708—1722 рр.)

Заходи уряду	Прояви
В умовах Північної війни населення Гетьманщини потерпало від необхідності забезпечувати пересування російських військ	Українці виконували підводну повинність (надавали підводи для перевезення військового майна), у них конфісковували коней, продовольство, сіно й овес для коней

Із 1711—1712 рр. у більшості міст Гетьманщини розмістилися російські гарнізони. У 1719 р. тут перебувало 13,2 тис. російських офіцерів та солдатів	Українці повинні були постачати російським військовим продукти харчування та фураж. Це стало примусовою повинністю, яка стягувалася з усіх видів маєтностей: старшинських, монастирських і магістратських
У визначенні норм і порядку збирання продовольства російські воєначальники керувалися власними інтересами і не зважали на гетьмана та місцевих козацьких старшин	Розміри продовольчої повинності для забезпечення російської армії часто перевищували можливості українців, що нерідко визнавали і самі російські можновладці
Петро І, усіляко обмежуючи права гетьмана, втручався у справу призначень на старшинські «уряди»	Цар не лише наставляв на «уряди» полковників за «показанную верность» у супереччя виборним традиціям, а й призначав полковниками російських можновладців
Із 1708 р. розпочалося пряме призначення сотників (за царським указом)	Поставлені (а не обрані) на посади сотники поводитися зухвало і зловживали владою, унаслідок чого чимало козацьких громад вимагали відновлення виборності сотенної старшини
Царська влада відстежувала, щоб на старшинські «уряди» не потрапляли особи, щодо яких не було певності в їхній повній лояльності до Росії	У Гетьманщині діяли спеціальні комісії, які проводили слідство стосовно осіб, поставлених на різні «уряди», за підозрою у причетності до «мазепинства»
На старшинські уряди стали призначати вихідців із Молдавії, Сербії та Греції, які разом з «урядами» отримували від	Старшини-іноземці, не пов'язані з Україною, «обласканные» царем за свою прихильність до Російської держави, були слухняними провідниками його політики в Гетьманщині

царя великі маєтності в Гетьманщині	
1719 р. на територію Гетьманщини було поширено російський адміністративно-територіальний устрій	Створено Київську губернію у складі Київської, Орловської, Белгородської і Сєвської провінцій. До Київської провінції входила Гетьманщина. Київський генерал-губернатор мав великі повноваження і часто втручався у справи Гетьманщини

Економічна політика царизму щодо Гетьманщини

Царський уряд прийняв низку указів, що забороняли вивозити з Гетьманщини певні товари традиційними шляхами і до традиційних ринків збуту, та наказав возити ці товари до російських портів.

Із метою перетворення Гетьманщини на ринок збуту товарів, вироблених новоствореними російськими мануфактурами, було заборонено ввозити в Україну деякі закордонні товари.

Запровадження економічної блокади Запоріжжя: після зруйнування Січі було заборонено підтримувати будь-які торговельні зносини із запорожцями.

Місцева влада в Гетьманщині була зобов'язана стежити за суворим дотриманням указів і заборон, ужитих царизмом стосовно української торгівлі.

Спеціальними указами царського уряду було запроваджено заборону українським купцям ввозити до Росії найбільш вживані й прибуткові тогочасні товари — горілку і тютюн.

Торгівлю Гетьманщини із Західною Європою через Польщу ускладнювала внутрішня нестабільність Польщі, грабунки та розбої на шляхах. Російські можновладці відмовлялися захищати права українських купців, пропонуючи їм торгувати через російські порти.

Дозвіл на безмитну торгівлю російськими товарами в Гетьманщині й водночас примушування українських купців платити мито за свої товари.

Надання Росії права скуповувати в Гетьманщині заборонені до вивозу за кордон товари і перепродавати їх іноземним купцям.

Виплати українським постачальникам за товари, заборонені до вивозу за кордон, і товари, що постачалися до Росії (навіть для потреб війська), не грошима, а російськими товарами незадовільної якості.

Запровадження усілякої регламентації української торгівлі. Згідно з указом 1715 р., вирушаючи з товарами до Риги, купець мусив спочатку подати список своїх товарів до гетьманської канцелярії у Глухові, пройти перевірку товарів відповідно до цього списку й отримати дозвіл на виїзд.

Установлення на південних і західних кордонах Гетьманщини 40 спеціальних застав, що мали перешкоджати українським купцям переправляти товари за кордон і спрямовувати їх до російських портових міст.

Наслідки політики царизму щодо Гетьманщини

Радикальна (й штучна) переміна ринків збуту для українських товарів і зміна традиційних шляхів шкідливо вплинула на торгівлю Гетьманщини і фактично припинила її безпосередні зв'язки із сусідніми європейськими державами.

Задавлені жорсткою регламентацією, високими митами, зловживаннями російських чиновників українські купці вдавалися до контрабанди. Унаслідок боротьби уряду з нею поширювалися доноси купців один на одного, підкупи митників та інших урядовців тощо.

Фактична заборона торгівлі Гетьманщини із Заходом болюче позначилася на економіці сусідніх із нею країн і цілих регіонів.

Російська економічна політика в Гетьманщині поставила українську торгівлю в залежність від російської, спричинила занепад місцевої промисловості й зміцнення позицій російського торгового капіталу в Україні.

Економічно занепадало українське міщанство, широкі верстви козаків і посполитих, що вели роздрібну торгівлю, брали участь у ній як візники тощо.

Руйнувалися економічні підвалини політичної автономії Гетьманщини у складі Російської держави.

Наступ царизму на українську мову і культуру

1709 р. за наказом Петра I було вислано за кордон студентів Києво-Могилянської академії, що походили з Правобережжя. Загалом кількість студентів скоротилася з 1 тис. до 161 особи.

Російський уряд конфіскував великі суми грошей, надані гетьманом І. Мазепою на будівництво Києво-Печерської лаври. Землі Лаври було передано під будівництво Київської фортеці.

Проводилася цілеспрямована і наполеглива політика запрошень і переманювань із Гетьманщини до Петербурга і Москви видатних українських учених, просвітителів, богословів і педагогів.

Примусове насадження «правописання и правоверия великороссийского» стосовно українських церковних видань.

1721 р. Київська і Чернігівська друкарні були підпорядковані Синоду Російської православної церкви. З усіх українських церков вилучалися книги колишнього українського друку і замінювалися на московські видання.

Відповідно до указу Петра I від 20 грудня 1720 р. розпочинається вилучення і вивезення з Гетьманщини до Росії історичних пам'яток, рідкісних книг тощо.

Решетилівські статті 1709 р.

Решетилівські статті — назва, яка закріпилася в історії за «Просительными статьями», направленними гетьманом І. Скоропадським з козацького табору під Решетилівкою Петру I, і виданим на них «Решительным указом» царя.

«Просительные статьи»

Прохання підтвердити «права і вольності» Гетьманщини.

Залишати козаків у походах під командою свого старшого (наказного гетьмана), а не російських офіцерів, що часто зловживали своєю владою.

Повернути до Гетьманщини гармати, забрані в Батурині та інших полкових містах.

Заборонити царським воєводам втручатися у внутрішні справи Гетьманщини.

Не обтяжувати населення Гетьманщини постійами російських військ.

Заборонити називати козаків зрадниками.

«Решительный указ»

Загальне підтвердження прав і вольностей Війська Запорозького (Гетьманщини) й обіцянка пізніше дати детальні «Статті» (що виконано не було).

Відмова у звільненні козаків під час походів від підпорядкування царським офіцерам, але зловживати їм своєю владою над козаками цар категорично забороняє.

Із гетьманської артилерії буде повернуто лише частину, а інші ні, оскільки вони вважаються військовим трофеєм.

Царські воєводи, як і раніше, перебуватимуть у великих українських містах, але їм буде вказано не порушувати права і вольності «малороссийского народа».

Із більшості міст російські війська будуть виведені.

Питання про образи, що їх можуть заподіяти російські війська місцевим жителям, мають розглядатися новопризначеним царським резидентом при гетьмані й київським воєводою.

Обіцянка, що питання про постої російських військ у козацьких дворах буде вирішено пізніше, і висловлено одночасно докір гетьману, що він занадто піклується за порушення козацьких вольностей.

З огляду на розорення країни цар звільняв Військо Запорозьке від участі у військових походах у поточному році.

Вимога до гетьмана складати цареві звіт про розклад серед населення податків і всі доходи до військового скарбу.

Стосовно прохання гетьмана не називати українців зрадниками, то цар обіцяв видати окремий указ із цього приводу.

Створення Малоросійської колегії

Малоросійська колегія — орган державної структури Російської імперії, заснований для управління Гетьманщиною за указом Петра I від 16 травня 1722 р.

Назва	Характеристика
-------	----------------

Причини	Створення колегії цар мотивував недоліками внутрішнього управління, судочинства, податкової системи Гетьманщини і скаргами її мешканців
Мета діяльності	Поступове обмеження політичної автономії Гетьманщини Контроль за діяльністю гетьмана і генеральної старшини Прирівняння Гетьманщини за статусом до звичайної провінції імперії
Основні функції	Здійснення нагляду за діяльністю гетьмана, генеральної і полкової старшини Встановлення і стягнення податків до царської казни і провіанту для російської армії Розквартирування в Гетьманщині офіцерів і солдатів російської армії Контроль за діяльністю Генеральної військової канцелярії, роздачею земельних володінь офіцерам і старшинам Розгляд апеляцій на судові рішення, прийняті в Генеральному військовому суді, полкових і ратушних судах
Значення	Започаткувала реальний процес ліквідації російською владою української державності

Заходи гетьмана П. Полуботка для наведення порядку в Гетьманщині

Спеціальними указами заборонив старшині використовувати козаків для служби на себе.

Установив порядок подання апеляцій до вищих судів на рішення нижчих судів.

Наказав сільським, сотенним і полковим судам здійснювати судочинство не одним суддею чи отаманом, а кількома особами.

Підняв повагу і безсторонність Генерального суду, зробивши його колегіальним.

Рішуче боровся проти хабарництва.

Рішення Верховної таємної ради, вчинене згідно з царським указом на подання гетьмана Д. Апостола («Рішительні пункти» 22 серпня 1728 р.)

Генеральний суд повинен складатися з трьох російських і трьох українських суддів.

Відновлення обрання гетьмана, але лише за дозволом царя.

Заборона гетьману призначати генеральну, полкову і сотенну старшину, яка повинна була обиратися. Гетьману заборонялося звільняти з урядів і карати старшину без дозволу царя.

Росіяни мають можливість без обмежень мати маєтки в Гетьманщині, а українці — в Росії.

Заборона гетьману здійснювати самостійну зовнішню політику.

Скласти звіт прав, за якими судиться малоросійський народ, і надати його для затвердження царю.

Дозвіл гетьману мати три наймані полки, але, щоб не обтяжувати українців, лише по 500 осіб у кожному.

Скасування податків, накладених раніше Малоросійською колегією.

Маєтки, отримані козаками за службу, не будуть відбиратися у їхніх удів та дітей.

Гетьманська резиденція буде переведена з Глухова до того міста, яке обере гетьман.

Індукта, тобто мито на товари, що ввозилися в Україну, мала надходити до російської скарбниці.

Провести ревізії маєтностей, призначених на утримання гетьмана й розданих приватним особам; рангові й ратушні маєтності, якщо вони були роздані власникам, мали бути повернуті «урядам» і ратушам.

Основні заходи діяльності гетьмана Д. Апостола (1727—1734 рр.)

Уперше було визначено точний розмір бюджету Гетьманщини — 144 тис. крб щорічно, причому більшість витрат покривалася за рахунок експортного мита (евекти).

За сприяння гетьмана з 1727 р. у Глухові розпочала працювати Кодифікаційна комісія, очолювана генеральним суддею І. Борозною, яка за 15 років розробила збір законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.).

Підтримував розвиток торгівлі: 1728 р. організував з'їзд українських купців, підготував спеціальний універсал про вільну торгівлю.

Для впорядкування поземельних відносин у 1729—1730 рр. провів Генеральне слідство щодо законності володіння маєтками.

Відокремив гетьманський скарб від державного: перший контролювали два генеральні підскарбії, з яких один був росіянином, а другий - російським чиновником.

Під гетьманську владу було повернуто Київ, який до цього перебував під владою київського губернатора.

Сприяв поверненню запорожців із кримських володінь в Україну.

Піклувався про розвиток культури: у Глухові було створено першу в Україні співочу школу, друкарню.

Умови та особливості розвитку української культури наприкінці XVII — у першій половині XVIII ст.

Збереження культурної основи, закладеної в другій половині XVI - першій половині XVII ст.

Наявність в українців власної державності — Війська Запорозького (Гетьманщини).

Підтримка розвитку культури українськими гетьманами.

Значне збільшення української етнічної території.

Відмінні умови для культурного розвитку внаслідок перебування у складі різних держав.

Посилення тенденцій до набуття українською культурою світського характеру.

Поєднання наступу російського царизму на українську державність з утисками у сфері культури.

Вплив на українську культуру західноєвропейського бароко.

Розвиток культури України наприкінці XVII — у першій половині XVIII ст.

Галузь	Характеристика
Освіта	Початкова освіта. На Лівобережжі, Слобожанщині та Запоріжжі існували початкові школи, де навчали дяки. На Правобережжі та західноукраїнських землях школи діяли при братствах. Діти шляхти навчалися в єзуїтських і василіянських школах Середня освіта. На Лівобережжі та Слобожанщині діяли Чернігівський, Харківський і Переяславський колегіуми, на Правобережжі та західноукраїнських землях — єзуїтські колегіуми: Львівський, Перемишльський, Кам'янецький, Луцький та ін. Вища освіта. Києво-Могилянська академія і Львівський університет
Книговидання	Друкарня Києво-Печерської лаври — найбільша в Україні. Продовжували діяти Львівська братська, Почаївська та Унівська друкарні. Усього наприкінці XVII ст. на українських землях діяло дев'ять українських, три польські й одна єврейська друкарні Книги з українських друкарень поширювалися у Росії, Болгарії, Сербії, Чорногорії та інших країнах Книги видавалися переважно церковно-релігійного змісту
Театр	Розвиток народного лялькового театру — вертепу. Улюблений позитивний герой — запорожець, який захищав простих людей. Із вертепом по Україні ходили мандрівні дяки, які були студентами-бурсаками Києво-Могилянської академії, Харківського, Чернігівського, Переяславського колегіумів Подальше поширення шкільного театру і шкільної драми. Основні теми: різдвяний цикл, драми-міраклі (у перекладі з латин. — диво), мораліте (повчальні з алегоричним змістом) та історичні

Усна народна творчість	Провідний жанр: думи та історичні пісні, основною темою яких були події та герої Національно-визвольної війни українського народу проти польського панування Набувають поширення прислів'я, приказки і пісні про важку долю селян, а також козацькі, рекрутські й чумацькі пісні Зберігають провідне місце, як і раніше, веснянки, гаївки, весільні та інші обрядові пісні
Література	Полемічна література: Л. Баранович «Нова міра старої віри»; И. Галятовський «Ключ до розуміння»; І. Гізель «Правдива віра» та ін. Історична та літописна література: «Синопис» (авторство приписується П. Кохановському); Ф. Софонович «Хроніка з літописів стародавніх» Козацькі літописи: Літопис Самовидця (автором вважають Е Ракушку-Романовського); літописи Г. Граб'янки і С. Величка Поезія: твори К. Зіновієва, І. Величковського
Музика	Набули поширення козацькі пісні з маршовим ритмом Розвиток народної інструментальної музики. Її виконавці (кобзарі, лірники, сопілкарі, скрипалі, цимбалісти) нерідко збиралися в ансамблі («троїста музика») для відзначення різноманітних подій Розвиток і поширення серед міського населення канта або псалма — побутового багатоголосного пісенного жанру. Канти широко використовувалися у шкільному театрі та вертепі. Їх авторами були Л. Баранович, Д. Туптало та ін. Розвиток партесного (багатоголосного) співу. Теоретиком цього жанру був український композитор М. Дилецький, автор «Граматики музикальної»
Архітектура	Подальший розвиток архітектурного стилю козацького (українського) бароко, розквіт якого припадає на добу І. Мазепи

	Видатні пам'ятки: Спаська церква Мгарського монастиря, церква Всіх Святих у Києво-Печерській лаврі, перебудовані Успенський собор Києво-Печерської лаври, Софійський і Михайлівський Золотоверхий собори в Києві
Графіка	Становлення художньої школи українського граверства, основоположником якої вважається О. Тарасевич Українські гравери: І. Щирський, Д. Галяховський, І. Реклинський, Д. Синкевич, Н. Зубрицький та ін. 1702 р. в Києві видано «Києво-Печерський патерик» із 40 гравюрами Л. Тарасевича
Живопис	Основні жанри українського живопису — іконопис, фреска і портрет. Іконописні композиції дедалі більше відрізняються від канонічних зразків. Усталені образи втрачають непорушну величавість і стають більш земними Збагачуються художні засоби митців — барвистість площинних композицій, посилюється перспективність зображень, світлові й колористичні ефекти Набула популярності малярська школа Києво-Печерської лаври. Її представникам належать розписи храмів у Глухові, Полтаві, Переяславі, Чернігові та інших містах, фрески Успенського собору й Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври У портретному жанрі виявляються риси реалізму. В Успенському соборі Києво-Печерської лаври наприкінці XVII ст. сформувалася портретна галерея світських осіб. Зразки козацького портрету: зображення знатного військового товариша Г. Гамалії і стародубського полковника М. Миклашевського. Набули популярності народні картини із зображенням козака Мамає